

پیاده‌روی اربعین؛ مقاومت فرهنگی در برابر سلطه نظام جهانی سرمایه‌داری

دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۰۱ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۱/۳۰ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۰۱

ابراهیم فتحی^۱

چکیده

هژمونی نظام سرمایه‌داری جهانی، با اعمال سلطه فرهنگی، اقتصادی و سیاسی، جوامع پیرامونی را در چرخه‌ای از وابستگی و نابرابری ساختاری گرفتار کرده است. این پژوهش با اتکا به نظریه نظام جهانی والرشتاین، به بررسی ظرفیت پیاده‌روی اربعین به‌عنوان پدیده‌ای اجتماعی، فرهنگی و سیاسی در ایجاد مقاومت در برابر این هژمونی می‌پردازد.

این پژوهش از روش پیمایشی بهره گرفته است. داده‌ها از طریق پرسش‌نامه محقق ساخته از ۴۰۰ زائر اربعین سال ۱۴۰۳ جمع‌آوری و با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS و AMOS تحلیل شده است. نمونه‌گیری با روش خوشه‌ای چندمرحله‌ای انجام شده و روایی و پایایی پرسش‌نامه با استفاده از روایی صوری، ضریب آلفای کرونباخ (بالای ۰/۸۵) و تحلیل عاملی تأییدی (همبستگی بالای ۰/۷) تأیید شده است.

تحلیل داده‌های پژوهش نشان می‌دهد که پیاده‌روی اربعین ۱۰ نقش کلیدی در تقویت وحدت و همبستگی مسلمانان در برابر هژمونی سرمایه‌داری ایفا می‌کند. ضرایب بتا بین پیاده‌روی اربعین و این ۱۰ نقش، ارتباط مثبت و معنادار را نشان می‌دهد: «وحدت مسلمانان در برابر فرهنگ سرمایه‌داری: $(\beta = 0.279)$ »، «تقویت هویت جمعی مسلمانان: $(\beta = 0.274)$ »، «افزایش همبستگی و شکل‌گیری جنبش ضدسرمایه‌داری: $(\beta = 0.272)$ »، «کاهش اختلافات بین فرق اسلامی: $(\beta = 0.238)$ »، «تقویت قدرت نرم مسلمانان: $(\beta = 0.228)$ »، «شکل‌دهی جبهه متحد اسلامی: $(\beta = 0.222)$ » و..

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که پیاده‌روی اربعین، علاوه بر ابعاد مذهبی، نقش مؤثری در ایجاد مقاومت فرهنگی و اجتماعی در برابر هژمونی نظام سرمایه‌داری جهانی دارد. این آیین با تقویت همبستگی و هویت جمعی مسلمانان، به شکل‌گیری یک جبهه متحد در برابر چالش‌های فرهنگی و اقتصادی سرمایه‌داری کمک می‌کند.

کلیدواژه‌ها: اربعین حسینی، نظام جهانی، مقاومت فرهنگی، هژمونی سرمایه‌داری، وحدت اسلامی.

۱. دانشیار گروه روزنامه‌نگاری، دانشکده ارتباطات و رسانه، دانشگاه صدا و سیما، تهران، ایران: E.fathi@IRIBu.ac.ir

۱. بیان مسئله

ظهور مکانیزاسیون و انقلاب صنعتی، آغازگر دگرگونی‌هایی عظیم در نظم اجتماعی و ساختارهای قدرت جهانی بود. این تحولات نه تنها به از بین بردن مرزهای اخلاقی، طبیعی و اجتماعی منجر شد، بلکه تمرکز ثروت و قدرت را به نفع جوامع مرکز و در زیان جوامع پیرامونی تغییر داد. به بیان کارل مارکس، این انقلاب به بنیان‌کنی نظام‌های پیشین پرداخت و جهان را به مرحله‌ای جدید از تولید و مصرف سرمایه‌داری وارد کرد که سلطه سرمایه را جشن گرفت (برمن، ۱۳۸۰: ۱۰۹ و فرهنگستان علوم، ۱۳۹۴: ۱۹).

این مقاله به بررسی نظام جهانی سلطه می‌پردازد که در نظریه والرش‌تاین به‌عنوان چارچوبی تحلیلی مطرح شده است. او نظریه خود را در تضاد با دیدگاه‌های نئولیبرالی رایج ارائه می‌دهد؛ دیدگاه‌هایی که توسعه اقتصادی و جهانی‌شدن را فرایند خطی و ضروری برای پیشرفت بشر معرفی می‌کنند. در مقابل، والرش‌تاین اقتصاد جهانی مدرن را ساختاری استثمارگر می‌داند که طی ۵۰۰ سال اخیر شکل گرفته است. بر اساس این نظریه، جهان به سه بخش تقسیم شده است: کشورهای مرکزی که با پیشرفت علمی، صنعتی و نظامی خود در قله قدرت قرار دارند؛ کشورهای نیمه‌پیرامونی که واسطی میان مرکز و پیرامون‌اند و کشورهای پیرامونی که منابع، نیروی کار و اقتصاد آن‌ها در خدمت پیشبرد منافع کشورهای مرکز است.

کشورهای مرکزی، نظام بانکداری قوی، فناوری پیشرفته و تولید صنعتی گسترده دارند. آن‌ها از این توانمندی‌ها برای انتقال صنایع آلوده و فناوری منسوخ به کشورهای پیرامونی بهره می‌گیرند و علاوه بر آن، از ساختارهای بین‌المللی مانند آژانس بین‌المللی انرژی اتمی یا شورای امنیت برای جلوگیری از توسعه صنعتی و نظامی این کشورها استفاده می‌کنند. ایجاد نظم طبیعی و تلقین‌پذیر از سوی رسانه‌ها، مردم کشورهای پیرامونی را به پذیرش این نظام سلطه‌گر سوق داده و مانع مقاومت آشکار آن‌ها شده است (والرش‌تاین، ۱۴۰۰: ۳۶-۳۸).

با این حال، تاریخ نشان می‌دهد که قدرت در هر کجا اعمال شود، مقاومت نیز در

(ابراهیم فتاحی)

همان‌جا وجود دارد. آیین پیاده‌روی اربعین به‌عنوان بزرگ‌ترین اجتماع مذهبی سالانه جهان، تجلی عینی این مقاومت است. پیاده‌روی اربعین نه‌تنها نماد وحدت مسلمانان است، بلکه بازتاب‌دهنده پیام عاشورا یعنی عدالت‌خواهی، ظلم‌ستیزی و آگاهی‌بخشی به جامعه جهانی است. این آیین، برخلاف ساختارهای تبلیغاتی سرمایه‌داری، مشارکت مردمی و خودجوش را ترویج می‌دهد و جایگزینی انسانی برای نظام مادی‌گرای سرمایه‌داری ارائه می‌کند.

پیاده‌روی اربعین همچنین دارای ابعاد سیاسی، فرهنگی و اجتماعی است. در بُعد سیاسی، این آیین از سویی تقویت‌کننده هویت اسلامی در برابر تفرقه‌افکنی‌های نظام جهانی است و از سوی دیگر مقاومت در برابر استثمار جهانی را ترویج می‌دهد. در بُعد فرهنگی، آیین اربعین با انتقال ارزش‌هایی چون ایثار، عدالت‌خواهی و وحدت، گفتمان عاشورا را در قالب مدرن‌تری بازآفرینی می‌کند. در بُعد اجتماعی، این آیین موجب همبستگی جهانی و تسهیل همکاری میان جوامع مسلمان و دیگر ملت‌های ظلم‌ستیز می‌شود.

به‌علاوه، ظرفیت‌های گسترده پیاده‌روی اربعین در مقابله با سلطه فرهنگی و اقتصادی نظام جهانی، به‌وضوح مشهود است. این آیین با بی‌توجهی به قواعد رقابت و تمرکز بر همکاری انسانی، مدل اقتصادی و اجتماعی جایگزینی را ارائه می‌دهد که به دور از روابط استثمارگراییانه غرب‌محور است. مشارکت مردمی در این مراسم، مصداق بارز قدرت نرم است که می‌تواند به شکل‌گیری گفتمان مقاومت در برابر هژمونی فرهنگی و اقتصادی نظام جهانی منجر شود (سامانی، ۱۳۹۷: ۳۸-۵۳).

در نهایت، این مقاله می‌کوشد به سؤالات بنیادینی پاسخ دهد: آیا ساختار جهانی موجود همچنان توسط جوامع پذیرش می‌شود یا می‌توان در آن خلل ایجاد کرد؟ آیا آیین‌های مقاومت، مانند پیاده‌روی اربعین، می‌توانند به ایجاد تغییرات پایدار در نظم جهانی کمک کنند؟ مشاهدات نشان می‌دهد که پیاده‌روی اربعین، به‌عنوان راهبردی فرهنگی، اجتماعی و سیاسی، نقش مهمی در بازتعریف قدرت و مقاومت در برابر سلطه نظام جهانی دارد و می‌تواند الگویی برای احیای هویت تمدنی و تقویت مقاومت جهانی باشد.

۱-۱. پیشینه مطالعاتی و مفاهیم نظری

پیشینه مطالعاتی و مفاهیم نظری بخش مهمی از هر تحقیق علمی هستند که برای درک بهتر موضوع و توسعه مبانی تئوریک ضروری است. در این بخش، ابتدا به مرور و تحلیل تحقیقات و مقالات پیشین پرداخته می‌شود تا درک روشنی از روند تحقیقاتی موجود به دست آید و ارتباط آن‌ها با تحقیق حاضر بررسی شود. سپس مفاهیم نظری مرتبط با موضوع تحقیق معرفی و به دقت تحلیل می‌شود تا مبانی نظری تحقیق شکل گیرد. این فرایند، به تدوین پایه‌های اساسی تحلیل موضوع و فراهم آوردن زمینه برای تحلیل‌های دقیق‌تر کمک خواهد کرد.

مطالعات متعددی در خصوص آیین اربعین انجام شده است که به برخی از مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود. این مطالعات معمولاً بر ابعاد مختلف این آیین از جمله ابعاد مذهبی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی، تمرکز دارد.

روح‌الله افضلی و همکاران (۱۴۰۳) در مطالعه‌ای با عنوان «تأثیرات تجمع اربعین در مبارزه با تروریسم جهانی»، تأثیرات و دستاوردهای این آیین را برای کشورهای اسلامی بررسی کرده‌اند. آنان بر این باورند که پیاده‌روی اربعین علاوه بر تقویت روحیه مقاومت و ایستادگی در برابر ظلم، به توسعه محور مقاومت، گسترش امنیت و بیداری اسلامی و ایجاد روحیه اتحاد میان مسلمانان کمک می‌کند. از نظر آن‌ها، این آیین می‌تواند بستری مناسب برای مبارزه با تروریسم جهانی و مقابله با تهدیدات خارجی باشد.

سیدرضا موسوی و سیدمحمد موسوی (۱۴۰۳) در مقاله‌ای دیگر، پیاده‌روی اربعین را مصداق بارز جهاد تبیین و تداوم قیام عاشورا و آن را فرایندی برای پیدایش هویت اسلامی فراملی و ایجاد همبستگی اسلامی در سطح جهانی می‌دانند. از نظر آنان، این مراسم یک گفتمان فرهنگی، سیاسی و تمدن‌ساز است که موجب تقویت همبستگی ملی و وحدت مسلمانان به خصوص شیعیان می‌شود و در راستای زمینه‌سازی برای ظهور امام مهدی عج قرار دارد. گفتمان عاشورا در قالب پیاده‌روی اربعین فارغ از مرزهای جغرافیایی و فرهنگی مطرح می‌شود و پیامدهای متعددی در حوزه‌های سیاسی و فرهنگی دارد.

(ابراهیم فتاحی)

سیدخدایار مرتضوی و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان «پیاده‌روی اربعین به مثابه اسطوره‌ای برای بازآفرینی هویت فرهنگی»، پیاده‌روی اربعین را به عنوان یک نماد فرهنگی مؤثر در بازآفرینی هویت اجتماعی و فرهنگی شیعیان می‌دانند. از نظر آنان، این آیین به‌ویژه به بازسازی هویت فرهنگی مشترک شیعیان در سطوح مختلف اجتماعی، فرهنگی و سیاسی کمک و به عنوان سمبلی از یک امت واحد عمل می‌کند. پیاده‌روی اربعین نه تنها به عنوان یک آیین مذهبی، بلکه یک حرکت اجتماعی و فرهنگی توانسته است شیعیان را از اقوام و ملت‌های مختلف در سرتاسر جهان متحد کند. همچنین محمد خاکی و سیدقاسم حسینی (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان «نقش راهپیمایی اربعین حسینی در ایجاد تمدن نوین اسلامی»، پیاده‌روی اربعین را به عنوان عاملی مهم در ایجاد تمدن نوین اسلامی مطرح می‌کنند. از نظر آنان، عوامل مهمی چون نگرش توحیدی، وحدت امت اسلامی، تعاون، همکاری و اتکا به نیروی جوانان، می‌تواند نقش ویژه‌ای در شکل‌گیری تمدن اسلامی جدید ایفا کند. پیاده‌روی اربعین با تقویت این شاخصه‌ها می‌تواند زمینه‌ساز احیای تمدن اسلامی و ترسیم تمدنی نوین باشد که با آموزه‌های اسلام و پیام قیام عاشورا پیوند عمیق دارد.

سیدمحمد موسوی و رضا بیات (۱۳۹۷) در تحقیقی با عنوان «کاوشی در آیین پیاده‌روی اربعین حسینی و اثرگذاری کارکردهای اجتماعی و سیاسی آن»، این آیین را از مؤثرترین و تأثیرگذارترین مناسک شیعی دانسته‌اند که نه تنها ابعاد معنوی و مذهبی دارد، بلکه دارای ابعاد اجتماعی و سیاسی نیز است. آنان این آیین را نوعی مانور سیاسی اجتماعی می‌دانند که نه تنها به اتحاد و انسجام مسلمانان، بلکه به امنیت، قدرت و پابندی به آرمان‌های شیعیان در سطح جهانی کمک می‌کند. این آیین همچنین به عنوان مراسمی اجتماعی سیاسی، زمینه‌ساز هویت‌یابی، اصلاح جامعه، تسکین مشکلات و مصائب اجتماعی و فردی و تولید نظم اجتماعی نوین است. در بُعد سیاسی نیز پیاده‌روی اربعین به عنوان یک جنبش مقاومت و مبارزه با ظلم و استکبار، بیداری اسلامی و ایجاد امنیت جهانی با اتحاد مسلمانان تأکید دارد.

آنچه در این مقالات مورد توجه نگارندگان مقاله حاضر قرار گرفته، تمرکز بر کارکردهای

سیاسی، فرهنگی و اجتماعی پیاده‌روی اربعین از جمله هویت مشترک و جهانی (خدامحوری) و مبارزه با ستمگری و طاغوت‌ها، پیدایی هویت اسلامی فراملی، تمدن‌سازی و تقویت هویت اسلامی، همبستگی ملی و همدلی مسلمانان، به‌ویژه شیعیان است. علاوه بر این، مقاله حاضر در سطح کلان به تحلیل و بررسی نظام جهانی سرمایه‌داری و سازوکارهای سلطه آن پرداخته و پیاده‌روی اربعین را به‌عنوان دریچه‌ای برای گسستن ساختار سلطه نظم حاکم بر جهان می‌بیند. از این منظر، پیاده‌روی اربعین نه‌تنها یک حرکت مذهبی و اجتماعی، بلکه ابزار مقاومتی است که در شرایط فعلی جهان ضروری به نظر می‌رسد.

۲. مفاهیم نظری

در این بخش، نظریه نظام جهانی والرشتاین مطرح شده و دیدگاه‌های مربوط به بازتولید سلطه و امکان مقاومت در برابر قدرت نظم حاکم مورد بررسی قرار گرفته و سپس پیاده‌روی اربعین به‌عنوان یک عنصر مقاومت تحلیل می‌شود.

الرشتاین با تأسی بر اصول مارکس و وبر، بر این باور است که نظام اقتصاد جهانی سرمایه‌داری واحدی وجود دارد. «نظام-جهان» واحد تحلیل والرشتاین است. این مفهوم یک نظام اجتماعی متکی به خود با مرزهای معین و عمر مشخص را در بر می‌گیرد. نویسندگان با تأکید بر نظریه والرشتاین، سطح تحلیل و واحد تحلیل خود را از سطوح خرد نظام‌های سیاسی ملی فراتر برده و کل عرصه جهان را به‌عنوان واحد تحلیل روش‌شناسی مطالعات خود انتخاب کرده و «سرمایه‌داری» را همچون نیروی «سائق» نظام اقتصادی و اجتماعی و زمینه اعمال سلطه در سطح جهان برگزیده‌اند.

شکل‌گیری نظام جهانی به «کشف طلا و نقره در آمریکا، نابودسازی، به‌بردگی کشیدن و دفن جمعیت بومی در معادن، آغاز فتح و چپاول هند شرقی، تبدیل آفریقا به شکارگاهی برای تجارت برده و ایجاد عصر تولید سرمایه‌داری» مرتبط است. این وقایع اولیه، پویای‌های اساسی انباشت اولیه را شکل داده است. پس از این اقدامات، جنگ تجاری

(ابراهیم فتحی)

ملت‌های اروپا آغاز می‌شود که عرصه آن سرتاسر جهان است (والرشتاین به نقل از کارل مارکس، ۱۳۹۵).

سازوکارهای موجود در ساختار جهانی هژمونیک، تمامی خرده‌سیستم‌های نظام جهانی را به کار می‌گیرد تا تداوم سلطه سرمایه‌داری را تضمین کند. رویکرد نظریه نظام جهانی در واقع نوعی نگرش انتقادی، تند و رادیکال است که با تحلیل‌های خوش‌بینانه و ساده‌انگارانه لیبرالی و نولیبرالی تفاوت دارد. این نظریه با نظریه اقتصاد دوگانه که فرایند توسعه اقتصادی را متضمن و مستلزم ادغام بخش سنتی در بخش مدرن و در نهایت تبدیل به مدرنیته از طریق نوسازی اقتصادی، اجتماعی و سیاسی می‌داند، مخالفت دارد.

نظریه نظام جهانی والرشتاین در مقابل این دسته از نظریات نئولیبرال است که از پیش از پایان جنگ سرد به مطالعه ماهیت و تأثیرات روند جهانی شدن (یا به تعبیر والرشتاین، جهانی‌سازی) پرداخته‌اند. این نظریه‌پردازان تلاش می‌کنند تا روند توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی مناطق مختلف جهان را توضیح دهند؛ بنابراین به بررسی جوامع و کشورهای توسعه‌یافته و توسعه‌نیافته، برندگان و بازندگان جهانی شدن می‌پردازند.

توسعه‌نیافتگی و عقب‌ماندگی کشورهای جهان سوم و استثمار و غارت منابع آن‌ها، به‌طور مؤثر در حفظ و تداوم سلطه نظام جهانی سرمایه‌داری نقشی اساسی دارد. سلطه و نابرابری با ظهور نظام سرمایه‌داری در اروپا آغاز و با بسط و تکامل آن به صورت نظام سرمایه‌داری جهانی ادامه یافته است. این نگاه به توسعه اقتصادی تک‌خطی، در واقع پروپاگاندای ایدئولوژی لیبرالیسم است که با هدف پوشش دادن گسترش نابرابری و سلطه بر جهان طرح‌ریزی شده است.

والرشتاین می‌گوید نظام جهانی سرمایه‌داری دو گروه اصلی از کشورهای مرکزی و پیرامونی دارد و نیز یک منطقه نیمه‌پیرامونی که میان مرکز و پیرامون قرار دارد. کشورهای مرکزی از نظر علمی، صنعتی، تکنولوژیکی، فرهنگی، نظامی، ثروت و قدرت جزو پیشرفته‌ترین و قدرتمندترین کشورهای صنعتی در سطح جهان هستند که به استثمار منابع کشورهای پیرامونی، یعنی کشورهای توسعه‌نیافته می‌پردازند. این جوامع دارای نظام‌های بانکی

قدرتمند، تولید صنعتی انبوه، فناوری پیشرفته و سرمایه‌های متمرکز هستند. در مقابل، جوامع پیرامونی اقتصاد تک‌محصولی دارند و متکی به کشاورزی و خدمات مربوط به تولید مواد خام هستند (والرشتاین، ۱۳۸۹: ۳۴)

مناطق نیمه‌پیرامونی در قرن شانزدهم به کشورهای مسیحی‌نشین مدیترانه اختصاص داشتند که به‌طور متوسط در بانکداری بین‌المللی و تولید صنعتی سهمیم بودند. در این مناطق، شیوه کنترل کار به‌گونه‌ای میان نظام آزاد و اجباری متغیر بود. از نظر اقتصادی، مناطق پیرامونی کاملاً وابسته به کشورهای مرکزی‌اند (سیف‌الدینی، ۱۳۹۴: ۶۲).

به نظر والرشتاین، این ساختار جهانی از انسجام برخوردار نبوده و نظامی است که از نیروهای متنوعی تشکیل شده است که ذاتاً در تضاد با یکدیگر هستند و در هر زمان آماده تنش یا از هم‌گسیختگی‌اند (ریترز، ۱۳۷۹: ۲۴۷). علاوه بر تأکید بر استثمار پیرامونی، نظریه نظام جهانی به روند ظهور و افول ابرقدرت‌های هژمونیک در رأس هرم سلسله‌مراتب مرکز نیز توجه دارد. والرشتاین اشاره دارد که هژمونی اقتصادی ایالات متحده به‌طور مداوم رو به افول است.

در برابر نظام جهانی سلطه و ساختارهای ناکام مرکز-پیرامون، نقش جوامع پیرامونی چیست؟ آیا آن‌ها وضعیت موجود را طبیعی می‌دانند و این ساختار را حفظ می‌کنند یا به کنشگران فعال تبدیل شده و نظم حاکم را به نفع خود تغییر می‌دهند؟ در پاسخ به این سوال، دو دسته نظریات وجود دارد: نخست نظریه‌های بازتولید سلطه فرهنگی که بر حسب آن سوژه و عاملیت در برابر ساختار، انفعالی هستند و مقاومت علیه نظم حاکم تصور نمی‌شود و دیگر نظریات مقاومت که بر نقش عاملیت‌های انسانی در ایجاد تغییرات و مبارزه با ایدئولوژی‌های حاکم تأکید دارند (والرشتاین، ۱۴۰۰: ۵۰ تا ۵۴).

پی‌یر بوردیو از مفهوم «خشونت نمادین» برای توصیف چگونگی بازتولید سلطه فرهنگی استفاده کرده است. بر اساس دیدگاه او، این نوع خشونت از طریق هنجارها و ارزش‌های طبقات مسلط از طریق نظام‌های آموزشی و جامعه‌پذیری اعمال می‌شود، بی‌آنکه افراد از آن آگاهی کامل داشته باشند (بوردیو، ۱۳۸۷).

(ابراهیم فتحی)

در مقابل، میشل فوکو قدرت را نه به‌عنوان پدیده‌ای متمرکز، بلکه به‌عنوان نیرویی پراکنده و در سطح خرد اجتماعی می‌داند که در تمام زندگی روزمره ما حضور دارد و مقاومت نیز همزمان با این قدرت وجود دارد. قدرت و مقاومت در این دیدگاه دو جنبه از یک حقیقت‌اند که نمی‌توان آن‌ها را از هم جدا کرد. بر اساس این دیدگاه، جوامع می‌توانند به‌عنوان کنشگران فعال در نظام جهانی سلطه، از خود مقاومت نشان داده و حتی به تغییر این ساختار پرداخته و نظم موجود را در آینده دگرگون کنند (فوکو، ۱۳۸۱).

نظریه نظام جهانی به این معنا مقاومت در هر جا وجود دارد. یکی از مظاهر مقاومت، اربعین حسینی است که هم‌اکنون به‌عنوان یک نماد سیاسی، فرهنگی و اجتماعی از این نوع مقاومت دیده می‌شود. مراسم اربعین امام حسین (علیه السلام) به‌عنوان بزرگ‌ترین تجمع معنوی در جهان اسلام، نه‌تنها بازگشت به یک سنت تاریخی است، بلکه نمادی از هویت شیعی و فرهنگی مسلمانان در قرن‌های متمادی بوده است. اربعین فرصتی است برای تجدید میثاق با آرمان‌های امام حسین علیه‌السلام و اهداف نهضت عاشورا. این آیین با حضور میلیون‌ها مسلمان از اقصی نقاط جهان در مسیر کربلا، زمینه‌ساز همبستگی، اتحاد و مقاومت در برابر ظلم و فساد است.

تجمع عظیم زائران در اربعین، تداوم یک رویکرد معنوی و فکری در برابر نابرابری‌های جهانی است که با بی‌توجهی به شرایط حاکم بر دنیا، همواره تلاش می‌کند تا مفاهیم انسانی را به‌ویژه در زمان‌هایی که عدالت به فراموشی سپرده می‌شود، یادآوری کند. این آیین همچنین به معنای یک حرکت فرهنگی در سطح جهانی است که در آن، افراد با تنوع‌های فرهنگی و اجتماعی، با هم مرتبط می‌شوند و از آموزه‌های مشترک عاشورا بهره‌مند می‌شوند. به همین دلیل، اربعین تنها یک مراسم مذهبی نیست، بلکه به پدیده‌ای جهانی تبدیل شده است که پیامی فراگیر و فراتر از مرزهای جغرافیایی را در بردارد.

در ابعاد سیاسی، اربعین به‌عنوان نماد مقاومت در برابر ظلم و استکبار جهانی عمل می‌کند. پیام «هی‌هات منا الذله» که در مراسم اربعین طنین‌انداز می‌شود، نشان‌دهنده

نفی سلطه و مقاومت در برابر نظام‌های ستمگر و سرمایه‌داری است که جهان معاصر تحت سلطه آن‌ها قرار دارد. این مقاومت، نه فقط در قالب مخالفت‌های خشونت‌آمیز بلکه در قالب حمایت‌های معنوی، اجتماعی و فرهنگی از آرمان‌های امام حسین (علیه السلام) است که آن را به جبهه فرهنگی سیاسی علیه ظلم جهانی تبدیل می‌کند. اربعین می‌تواند به‌عنوان نماد نحوه مقابله جوامع با نظام‌های جهانی سلطه‌گر تلقی شود که با اتخاذ راهکارهای سنتی و در عین حال مبتکرانه، برای حفظ ارزش‌ها و مبارزه با نابرابری‌ها تلاش می‌کنند.

۲-۱. روش تحقیق پیمایشی^۱

پیمایش به‌عنوان یکی از متداول‌ترین روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی، امکان جمع‌آوری داده‌های گسترده از جامعه‌های آماری وسیع را برای محققان فراهم می‌سازد. این روش که عمدتاً از ابزارهایی مانند پرسشنامه و مصاحبه بهره می‌گیرد، قادر است نگرش‌ها، باورها، رفتارها و ویژگی‌های فردی را به‌دقت مورد سنجش قرار دهد. از جمله مزایای کلیدی روش پیمایش می‌توان به قابلیت تعمیم‌پذیری یافته‌ها اشاره کرد. این ویژگی موجب شده است که پیمایش به‌ویژه در پژوهش‌های گسترده‌مقیاس و مطالعاتی که مستلزم داده‌های کمی هستند، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار باشد.

در این پژوهش، با توجه به اهداف تحقیق و ماهیت سؤالات پژوهش که معطوف به بررسی وضعیت موجود، نگرش‌ها، باورها و الگوهای رفتاری زائران اربعین بوده، از روش پیمایشی استفاده شده است. انتخاب این روش، مرهون قابلیت‌های منحصر به فرد آن در گردآوری داده‌های گسترده از جامعه‌های آماری بزرگ، سرعت اجرا و امکان تعمیم نتایج به جامعه آماری است. در این راستا، داده‌های مورد نیاز از طریق پرسش‌نامه‌های استاندارد شده جمع‌آوری گردید که این امر امکان انجام تحلیل‌های آماری دقیق و مستند را فراهم می‌آورد.

1. Survey Research Method

۲-۲. ابزار جمع‌آوری داده‌ها: پرسش‌نامه محقق ساخته

برای گردآوری اطلاعات مورد نیاز، از پرسش‌نامه محقق ساخته استفاده شده است. مراحل طراحی این پرسش‌نامه به شرح زیر بوده است:

تعیین ابعاد و مؤلفه‌های پژوهش بر اساس مبانی نظری و پیشینه تحقیق
طراحی گویه‌های اولیه متناسب با هر مؤلفه

بررسی روایی محتوایی توسط متخصصان حوزه علوم اجتماعی و مذهبی
پیش‌آزمون (Pilot Study) روی نمونه کوچکی از جامعه آماری و اصلاح گویه‌های مبهم

۲-۲-۱. روایی (اعتبار) ابزار پژوهش

برای اطمینان از اینکه پرسش‌نامه آنچه را که مدنظر است، می‌سنجد، از روایی صورتی (Face Validity) استفاده شده است. در این مرحله:

پرسش‌نامه در اختیار تعدادی از شرکت‌کنندگان حداقل دارای تحصیلات لیسانس علوم اجتماعی (نمونه اولیه) قرار گرفت.

از آن‌ها خواسته شد تا قابلیت فهم، وضوح و ارتباط گویه‌ها با اهداف پژوهش را ارزیابی کنند.

پس از تأیید صد درصدی شرکت‌کنندگان مبنی بر مناسب بودن گویه‌ها، روایی صورتی ابزار تأیید شد.

۲-۲-۲. پایایی (قابلیت اطمینان) ابزار پژوهش

برای سنجش ثبات درونی پرسش‌نامه و اطمینان از اینکه آیا گویه‌ها به صورت هماهنگ یک مفهوم را اندازه‌گیری می‌کنند، از ضریب آلفای کرونباخ و تحلیل عاملی استفاده شده است.

مقدار آلفای کرونباخ برای تمامی ۱۰ آیت‌م بالای ۰.۸۵ بود که نشان‌دهنده پایایی بسیار مطلوب است. (مقدار بالای ۰.۷ قابل قبول است.)

علاوه بر آلفای کرونباخ برای تمامی آیت‌م ده‌گانه از تحلیل عاملی تاییدی استفاده شد که همبستگی بالایی ۰.۷/ بود که نشان‌دهنده پایایی بسیار مطلوب است. (مقدار بالای ۰.۷ قابل قبول است.)

این نتیجه حاکی است که گویه‌های پرسش‌نامه به صورت سازگار و یکپارچه مفاهیم مد نظر وحدت مسلمانان، تقویت هویت جمعی مسلمانان، کاهش اختلافات بین فرق اسلامی، تقویت قدرت نرم مسلمانان، شکل‌دهی جبهه متحد اسلامی و تقویت هویت دینی مسلمانان را اندازه‌گیری می‌کنند.

۲-۳. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

در این پژوهش، داده‌های جمع‌آوری‌شده با استفاده از نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۷ و نرم‌افزار AMOS نسخه ۲۴ مورد پردازش و تحلیل قرار گرفتند. انتخاب این نرم‌افزارها مبتنی بر قابلیت‌های پیشرفته آماری، دقت محاسباتی بالا و انعطاف‌پذیری در اجرای انواع آزمون‌های آماری بوده است. فرایند تحلیل داده‌ها در سطوح زیر انجام گرفت:

۲-۳-۱. آمار توصیفی

هدف از تحلیل توصیفی، خلاصه‌سازی و ارائه ساختارمند داده‌ها بود. در این راستا از شاخص‌های نمایش بصری توزیع داده‌ها از جدول‌های توزیع فراوانی و نمودارهای مناسب بهره گرفته شد.

۲-۳-۲. آمار استنباطی

برای تعمیم نتایج از نمونه به جامعه و بررسی روابط بین متغیرها، از دو روش اصلی

(ابراهیم فتاحی)

استفاده شد. نخست تحلیل پایایی با به کارگیری آزمون آلفای کرونباخ و تحلیل عاملی تأییدی انجام گرفت. سپس تحلیل روابط متغیرها از طریق مدل سازی معادلات ساختاری با استفاده از نرم افزار AMOS نسخه ۲۴ صورت گرفت.

۲-۳-۴. انتخاب آزمون‌های آماری

انتخاب روش‌های تحلیل آماری با توجه به سطح سنجش متغیرها (اسمی، ترتیبی، فاصله‌ای و نسبی) و ماهیت سوالات پژوهش صورت گرفت. این انتخاب با رعایت کامل اصول روش‌شناختی انجام شد.

۲-۳-۵. بررسی پیش فرض‌های آماری

پیش از اجرای آزمون‌های پارامتریک، مفروضات «نرمال بودن توزیع داده‌ها با استفاده از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف» و «همگنی واریانس‌ها از طریق آزمون لوین» بررسی و تأیید شد.

۲-۳-۶. معیارهای تفسیر نتایج

در تحلیل نتایج، سطح معناداری ۰/۰۵ به عنوان آستانه قضاوت درباره معناداری آماری در نظر گرفته شد. همچنین برای تعیین قدرت روابط از شاخص‌های مناسب استفاده شد.

۲-۳-۷. جامعه آماری پژوهش

جامعه آماری این تحقیق شامل کلیه زائرانی است که در مراسم اربعین حسینی سال ۱۴۰۳ شمسی (معادل ۱۴۴۵ قمری) حضور داشتند.

بر اساس بیانیه عتبه مقدس عباسی، در ایام اربعین سال ۱۴۰۳ تعداد ۲۱ میلیون و ۴۸۰ هزار و ۵۲۵ زائر در عراق و عتبات مقدس حضور یافتند. (ایرنا، ۴ تیر ۱۴۰۴)

این رقم نشان‌دهنده میزان بسیار بالای جامعه آماری است که لزوم نمونه‌گیری دقیق را ایجاب می‌کند.

۲-۴. روش نمونه‌گیری: تصادفی خوشه‌ای چندمرحله‌ای

به دلیل پراکندگی جغرافیایی زائران، گستردگی مسیرهای ورودی و تنوع جمعیتی، از نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای استفاده شده است. مراحل اجرای این روش به شرح زیر است:

الف. تقسیم‌بندی جغرافیایی (مرحله اول) جامعه آماری بر اساس ورودی‌های اصلی به چهار درب ورودی «مرکز و اطراف حرم امام حسین (علیه السلام) - کربلا»، «ورودی شهر حله»، «ورودی شهر نجف» و «ورودی شهر بغداد» تقسیم شد.

ب. انتخاب تصادفی خوشه‌ها (مرحله دوم) از هر منطقه (خوشه) به صورت تصادفی تعدادی ۸۰ نفر از زائران و در مجموع ۴۰۰ نفر انتخاب شدند.

۲-۴-۱. توجیه حجم نمونه

با توجه به حجم بسیار بالای جامعه (بالای ۲۱ میلیون نفر)، نمونه ۴۰۰ نفری با فرمول کوکران تعیین شده است.

توزیع متناسب نمونه‌ها در مناطق مختلف باعث افزایش نمایندگی نمونه و کاهش خطای نمونه‌گیری شده است.

این پژوهش با روش پیمایشی، پرسش‌نامه محقق‌ساخته با روایی و پایایی تأییدشده، نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای و تحلیل آماری دقیق انجام شده است. این روش‌شناسی به پژوهشگران کمک می‌کند تا نتایج معتبر و قابل‌تعمیمی درباره رفتار و نگرش زائران اربعین ارائه دهند.

۲-۵. یافته‌ها

راهپیمایی اربعین، به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین گردهمایی‌های مذهبی جهان، فراتر از یک مراسم عبادی، به نمادی از وحدت، مقاومت و همبستگی مسلمانان تبدیل شده است. این رویداد عظیم، با گردآوری میلیون‌ها نفر از پیروان مذاهب و ملیت‌های مختلف، بستری منحصر به فرد برای تقویت هویت جمعی مسلمانان و مقابله با چالش‌های جهانی فراهم می‌کند. در عصر حاضر، نظام سرمایه‌داری جهانی با تأکید بر فردگرایی، مصرف‌گرایی و استثمار اقتصادی، چالش‌های فرهنگی و اجتماعی عمیقی را برای جوامع اسلامی ایجاد کرده است. راهپیمایی اربعین با ترویج ارزش‌هایی همچون عدالت، ایثار و مقاومت در برابر ظلم، الگویی بدیل در برابر این نظام ارائه می‌دهد. پژوهش‌های میدانی نشان می‌دهد که شرکت‌کنندگان این رویداد، به نقش آن در تقویت وحدت اسلامی، کاهش اختلافات فرقه‌ای و ایجاد جنبش‌های ضدسرمایه‌داری باور دارند. این مقاله به بررسی نقش راهپیمایی اربعین در تقویت همبستگی مسلمانان و مقابله با سلطه اقتصادی و فرهنگی سرمایه‌داری می‌پردازد و تأثیرات آن را از منظر جامعه‌شناختی و دینی تحلیل می‌کند.

۲-۵-۱. نقش راهپیمایی اربعین در وحدت مسلمانان در برابر فرهنگ سرمایه‌داری

اکنون راهپیمایی اربعین به‌عنوان یک نماد جهانی از وحدت مسلمانان و همبستگی در برابر نظام‌های اقتصادی و فرهنگی غالب، نقش مهمی در ترویج ارزش‌های اسلامی و انسانی ایفا می‌کند. مشارکت مسلمانان و غیرمسلمانان در این رویداد مذهبی مهم، به آن‌ها این امکان را می‌دهد تا فرهنگ عاشورا را از مرزهای جغرافیایی و فرهنگی فراتر برده و پیوندهای معنوی عمیقی میان انسان‌ها برقرار سازند. در این مسیر، آموزه‌های عاشورا و ارزش‌های انسانی و اجتماعی در برابر تمایلات مادی و مصرف‌گرایانه تقویت می‌شود. بدین ترتیب، اربعین به تقویت هویتی مشترک و مقاومت فرهنگی در برابر نظام سرمایه‌داری کمک می‌کند و مدلی بدیل از زندگی اجتماعی و اقتصادی جدید ارائه می‌دهد.

۷۳/۸ درصد از شرکت‌کنندگان اربعین سال ۱۴۰۳ به‌طور گسترده با این نقش راهپیمایی

اربعین در حد زیاد و خیلی زیاد موافق هستند و از نظر عاملیت، بین ۱۰ عامل مؤثر در انسجام و همبستگی مسلمانان در برابر سرمایه‌داری، با ۰/۲۷۹ همبستگی تفکیکی در مقام اول قرار دارد.

۲-۵-۲. نقش راهپیمایی اربعین در تقویت هویت جمعی مسلمانان در مقابل سرمایه‌داری

راهپیمایی اربعین با فراهم آوردن فضایی برای شکل‌گیری هویت جمعی مسلمانان از سراسر جهان، نقش مهمی در تقویت این هویت ایفا می‌کند. این رویداد مذهبی با ترویج ارزش‌های عاشورایی همچون فداکاری، ایستادگی در برابر ظلم و توجه به معانی انسانی، در برابر نظام‌های اقتصادی مصرف‌گرایانه و سرمایه‌داری قرار می‌گیرد. با گرد هم آوردن مسلمانان در یک بستر معنوی و فرهنگی مشترک، اربعین به تضعیف فردگرایی و تقویت هویت جمعی کمک می‌کند. شکل‌گیری این نوع هویت، ایستادگی و مقاومت فرهنگی در برابر سرمایه‌داری جهانی را تقویت می‌کند.

۶۷/۲ درصد از شرکت‌کنندگان اربعین، به عبارت دیگر دو سوم آنان، با نقش راهپیمایی اربعین در تقویت هویت جمعی مسلمانان در مقابل سرمایه‌داری در حد زیاد و خیلی زیاد موافق هستند و سهم این متغیر در میان ۱۰ عامل مؤثر به‌عنوان عامل دوم با ضریب همبستگی ۰/۲۷۴ در معادله تقویت وحدت و همبستگی مسلمانان در برابر نظام سرمایه‌داری جهانی حضور دارد.

۲-۵-۳. نقش راهپیمایی اربعین در افزایش همبستگی مسلمانان و ایجاد جنبش ضد سرمایه‌داری

راهپیمایی اربعین با گردهم آوردن میلیون‌ها مسلمان و غیرمسلمان از مذاهب و ملیت‌های مختلف، از طریق کارکردهای آموزشی و پنهان خود، همبستگی و اتحاد اسلامی و انسانی را تقویت می‌کند. این حرکت، فراتر از یک مراسم دینی، به نمادی از مقاومت در برابر ظلم و نظام‌های سلطه‌گر تبدیل شده است. مشارکت گسترده و روحیه ایثار در این راهپیمایی، ارزش‌های عدالت‌خواهی و مبارزه با سرمایه‌داری افسارگسیخته را از طریق آگاهی‌بخشی

(ابراهیم فتاحی)

ترویج می‌دهد. از این‌رو، اربعین نه‌تنها یک آیین مذهبی، بلکه جنبشی اجتماعی علیه نظام سرمایه‌داری جهانی و ساختارهای مبتنی بر بهره‌کشی محسوب می‌شود.

بررسی نشان می‌دهد که ۵۱.۹ درصد از شرکت‌کنندگان در راهپیمایی اربعین معتقدند این مراسم نقش بسزایی در افزایش همبستگی مسلمانان و شکل‌گیری یک جنبش ضد سرمایه‌داری دارد. همچنین، این متغیر در میان ۱۰ عامل مؤثر بر وحدت و همبستگی مسلمانان، به‌عنوان سومین عامل مهم با ضریب همبستگی ۰.۲۷۲ در معادله تقویت اتحاد اسلامی در برابر نظام سرمایه‌داری جهانی شناخته شده است.

۲-۵-۴. نقش راهپیمایی اربعین در کاهش اختلافات بین فرق اسلامی در برابر سرمایه‌داری

راهپیمایی اربعین با گردهم‌آوردن مسلمانان از مذاهب و فرق مختلف در یک بستر مشترک، زمینه تعامل، گفت‌وگو و همدلی را فراهم می‌کند. این رویداد معنوی با ترویج ارزش‌های مشترک اسلامی مانند عدالت، ایثار و مقاومت، به کاهش اختلافات مذهبی و تقویت وحدت در برابر چالش‌های جهانی، از جمله نظام سرمایه‌داری، کمک می‌کند. حضور پیروان مذاهب گوناگون در این حرکت عظیم، احساس همبستگی را تقویت کرده و توجه را از اختلافات فرقه‌ای و مذهبی به مقابله با استکبار و بهره‌کشی جهانی معطوف می‌سازد. در نتیجه، اربعین به‌عنوان عاملی وحدت‌بخش، نقشی کلیدی در همگرایی مسلمانان و پیروان مذاهب مختلف در برابر سلطه نظام سرمایه‌داری جهانی ایفا می‌کند.

نتایج پژوهش نشان می‌دهد که ۶۸.۹ درصد از شرکت‌کنندگان در راهپیمایی اربعین معتقدند این رویداد تأثیر بسزایی در کاهش اختلافات میان فرق اسلامی در برابر سرمایه‌داری دارد. این مؤلفه، با ضریب همبستگی ۰.۲۳۸، چهارمین عامل تأثیرگذار در تقویت وحدت و همبستگی مسلمانان در برابر نظام سرمایه‌داری جهانی محسوب می‌شود.

۲-۵-۵. نقش راهپیمایی اربعین در تقویت قدرت نرم مسلمانان در برابر سرمایه‌داری

راهپیمایی اربعین، به‌عنوان بزرگ‌ترین آیین دینی جهان، نقشی اساسی در تقویت

قدرت نرم مسلمانان در برابر سرمایه‌داری ایفا می‌کند. مشارکت گسترده داوطلبانه، ارائه خدمات رایگان و ترویج ارزش‌های اخلاقی مشترک در این حرکت عظیم، تصویری از تمدن اسلامی را به نمایش گذاشته و گفتمان مسلط سرمایه‌داری مبتنی بر فردگرایی و سودمحوری را به چالش می‌کشد. در نتیجه، اربعین نه تنها وحدت مسلمانان را تقویت می‌کند، بلکه به عنوان ابزاری برای دیپلماسی عمومی اسلامی، از طریق آگاهی بخشی، قلوب شرکت‌کنندگان مسلمان و غیرمسلمان را در برابر سلطه سرمایه‌داری جهانی تحت تأثیر قرار می‌دهد.

نتایج بررسی نشان می‌دهد که ۶۹.۸ درصد از شرکت‌کنندگان در راهپیمایی اربعین، یعنی بیش از دو سوم آنان، معتقدند این مراسم تأثیر زیادی در تقویت قدرت نرم مسلمانان در برابر سرمایه‌داری دارد. همچنین، این متغیر در میان ۱۰ عامل مؤثر بر وحدت و همبستگی مسلمانان، به عنوان پنجمین عامل مهم با ضریب همبستگی ۰.۲۲۸ در معادله تقویت اتحاد اسلامی در برابر نظام سرمایه‌داری جهانی شناخته شده است.

۲-۵-۶. نقش راهپیمایی اربعین در شکل‌دهی جبهه متحد اسلامی در برابر سرمایه‌داری

راهپیمایی اربعین با تجمع مسلمانان از سراسر جهان، به عنوان یک پدیده جهانی، نقش اساسی در تقویت همبستگی اسلامی و شکل‌دهی جبهه‌ای متحد در برابر سرمایه‌داری ایفا می‌کند. این آیین عظیم مذهبی، فراتر از یک رویداد دینی، پیامی از مقاومت فرهنگی و ایستادگی در برابر ظلم منتقل می‌کند. با ترویج ارزش‌هایی همچون عدالت اجتماعی، ایثار و مبارزه با ظلم، اربعین الگویی از یک جامعه مقاوم در برابر نظام‌های اقتصادی استثمار و سرمایه‌داری را به نمایش می‌گذارد. این حرکت، با همگرایی مسلمانان از مذاهب و فرهنگ‌های مختلف، توجه آنان را از اختلافات درونی به چالش‌های جهانی متمرکز کرده و اتحاد آن‌ها را در مواجهه با سلطه اقتصادی و فرهنگی تقویت می‌کند. در نهایت، اربعین به عنوان ابزاری کارآمد در مبارزه با نظام‌های ناعادلانه و تحکیم روابط میان مسلمانان در سطح جهانی شناخته می‌شود.

(ابراهیم فتاحی)

بر اساس نتایج بررسی‌ها، ۸۰.۱ درصد از شرکت‌کنندگان در راهپیمایی اربعین سال ۱۴۰۲ به‌طور گسترده با این نقش اربعین موافق هستند و آن را در حد زیاد و خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند. از نظر تأثیرگذاری، این عامل در میان ۱۰ عامل مؤثر در انسجام و همبستگی مسلمانان در برابر نظام سرمایه‌داری، با ضریب همبستگی ۰.۲۲۲ در مقام ششم قرار دارد.

۲-۵-۷. نقش راهپیمایی اربعین در تقویت هویت دینی مسلمان در برابر سرمایه‌داری

راهپیمایی اربعین به‌عنوان یک پدیده جهانی، با جمع‌آوری مسلمانان از نقاط مختلف جهان، نقشی کلیدی در تقویت هویت دینی مسلمانان در برابر سرمایه‌داری ایفا می‌کند. این رویداد عظیم معنوی با ترویج اصول و ارزش‌های اسلامی نظیر عدالت اجتماعی، فداکاری و پایداری بر اصول دینی، مسلمانان را به بازنگری در جایگاه معنوی خود در برابر فشارهای اقتصادی و فرهنگی که از سوی نظام‌های سرمایه‌داری تحمیل می‌شود، دعوت می‌کند. مشارکت مسلمانان در این حرکت جهانی نه‌تنها هویت دینی آنان را تقویت می‌کند، بلکه آنها را به عنوان یک قدرت متحد در مقابله با چالش‌های نظام‌های استثمارگری جهانی معرفی می‌سازد. از این‌رو، اربعین به‌عنوان فرصتی برای تجدید هویت دینی و تقویت آن در برابر سلطه سرمایه‌داری عمل می‌کند.

بر اساس نتایج حاصل از بررسی‌ها، ۸۹.۳ درصد از شرکت‌کنندگان در راهپیمایی اربعین که بیش از چهارپنجم آنان را تشکیل می‌دهند، بر این باورند که این مراسم تأثیر قابل توجهی در تقویت هویت دینی مسلمانان در برابر سرمایه‌داری دارد. همچنین، این عامل در میان ۱۰ عامل مؤثر در تقویت وحدت و همبستگی مسلمانان به‌عنوان هفتمین عامل مهم با ضریب همبستگی ۰.۱۶۵ در معادله تقویت اتحاد اسلامی در برابر نظام سرمایه‌داری جهانی شناسایی شده است.

۲-۵-۸. نقش راهپیمایی اربعین در اتحاد مسلمانان در برابر تهدیدات سرمایه‌داری

راهپیمایی اربعین، این حرکت عظیم معنوی و جهانی، همچون پلی است که مسلمانان

را از نقاط گوناگون جهان به هم می‌پیوندند و در دل خود جبهه‌ای متحد در برابر تهدیدات سرمایه‌داری می‌سازد. این آیین، بیش از آنکه صرفاً یک مراسم دینی باشد، فرصتی است برای مسلمانان تا در کنار یکدیگر قرار گیرند و هویت جمعی خود را در برابر سیطره نظام‌های اقتصادی و سلطه‌گرانه تقویت کنند. اربعین با ترویج ارزش‌های اسلامی همچون عدالت، ایثار و مقاومت در برابر ظلم، مسلمانان را به آگاهی و واکنش در برابر تهدیدات سرمایه‌داری و آثار منفی آن بر روح و زندگی فردی و اجتماعی فرا می‌خواند. در این مراسم، مسلمانان از هر قومیت، زبان، فرقه و مذهبی، در همبستگی عمیق و معنوی گردهم می‌آیند تا با تقویت اتحاد خود، پیام مقاومت و ایستادگی در برابر استثمار و سلطه جهانی را به گوش جهانیان برسانند. از این رو، اربعین نمادی از قدرت وحدت مسلمانان در مواجهه با تهدیدات سرمایه‌داری است؛ تهدیداتی که بر پایه استثمار، فردگرایی و مصرف‌گرایی بنا شده است.

بر اساس نتایج حاصل از بررسی‌ها، ۸۸.۹ درصد از شرکت‌کنندگان در راهپیمایی اربعین که بیش از چهارپنجم آنان را تشکیل می‌دهند، بر این باورند که این مراسم تأثیر قابل توجهی در تقویت اتحاد مسلمانان در برابر تهدیدات سرمایه‌داری دارد. همچنین، این عامل در میان ۱۰ عامل مؤثر در تقویت وحدت و همبستگی مسلمانان، به‌عنوان هشتمین عامل مهم با ضریب همبستگی ۰.۱۵۷ در معادله تقویت اتحاد اسلامی در برابر نظام سرمایه‌داری جهانی شناسایی شده است.

۲-۵-۹. نقش راهپیمایی اربعین در وحدت جهان اسلام در برابر سلطه سرمایه‌داری

راهپیمایی اربعین، آن خروش بی‌کران دل‌های مؤمن، از اقصای نقاط گیتی، تجلی‌گاه وحدت و همدلی در برابر سیطره سرمایه‌داری است. این خیزش معنوی، فراتر از یک آیین عبادی، جلوه‌گاه ابعاد اجتماعی، فرهنگی و سیاسی است؛ کنشی که همچون بارقه‌ای از امید، نویدبخش اتحاد جهان اسلام در پیکار با استیلای سرمایه‌داری است. اربعین با دمیدن روح عدالت و مقاومت در کالبد جان‌ها، نه‌تنها هویت دینی مسلمانان را مستحکم می‌سازد، بلکه جبهه‌ای یکپارچه در برابر استثمار جهانی می‌آفریند. این رخداد جهانی، با ظرفیتی شگرف، بستر مناسبی برای رهایی از چنگال سلطه اقتصادی و فرهنگی

سرمایه‌داری و مشوقی برای برپایی جهانی عادلانه‌تر و آزادتر است.

بر اساس نتایج حاصل از بررسی‌ها، ۹۲/۸ درصد از شرکت‌کنندگان در راهپیمایی اربعین که بیش از چهارپنجم آنان را تشکیل می‌دهند، بر این باورند که این مراسم تأثیر قابل توجهی در ایجاد و تقویت وحدت جهان اسلام در برابر سلطه سرمایه‌داری دارد. همچنین، این عامل در میان ۱۰ عامل مؤثر در تقویت وحدت و همبستگی مسلمانان به‌عنوان نهمین عامل مهم با ضریب همبستگی ۰.۱۳۲ در معادله تقویت اتحاد اسلامی در برابر نظام سرمایه‌داری جهانی شناسایی شده است.

۲-۵-۱۰. نقش راهپیمایی اربعین در توانمند سازی مسلمانان در برابر چالش‌های سرمایه‌داری

راهپیمایی اربعین با فراهم آوردن بستری مناسب برای همبستگی مسلمانان از نقاط مختلف جهان، به تقویت توانمندی جمعی آنان در مقابله با چالش‌های سرمایه‌داری می‌پردازد. این حرکت عظیم با ترویج ارزش‌های مشترک اسلامی نظیر عدالت، ایثار و همبستگی، قدرت مسلمانان را برای مقابله با فشارهای اقتصادی و فرهنگی نظام‌های سرمایه‌داری تقویت می‌کند. از طریق مشارکت گسترده و همفکری در این راهپیمایی، مسلمانان به درک مشترک از لزوم مقاومت در برابر استثمار جهانی دست می‌یابند. در نتیجه، اربعین به‌عنوان یک حرکت توانمندساز، نقشی مهم در افزایش آگاهی و مقاومت مسلمانان در برابر سلطه اقتصادی و فرهنگی ایفا می‌کند.

بر اساس نتایج بررسی، ۸۷ درصد از شرکت‌کنندگان در راهپیمایی اربعین سال ۱۴۰۳ با این نقش اربعین موافق بوده و آن را در حد زیاد و خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند. از نظر تأثیرگذاری، این عامل در میان ۱۰ عامل مؤثر در انسجام و همبستگی مسلمانان از طریق همکاری و همیاری در برابر سرمایه‌داری، با ضریب همبستگی ۰.۱۱۷ در مقام دهم قرار دارد.

الگوی ۱: سهم نقش‌های نهفته راهپیمایی اربعین در تقویت وحدت و همبستگی مسلمانان در برابر سرمایه‌داری جهانی

(ابراهیم فتاحی)

کل		خیلی زیاد		زیاد		متوسط		کم		خیلی کم		آیتم ها
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۱۰۰,۰	۳۶۵	۷۶,۴	۲۷۹	۱۶,۴	۶۰	۵,۲	۱۹	۱,۱	۴	۰,۸	۳	راهپیمایی اربعین موجب وحدت جهان اسلام در برابر مسائل جهانی و سلطه‌ی سرمایه‌داری می‌شود.
۱۰۰,۰	۳۷۰	۷۵,۱	۲۷۸	۱۱,۹	۴۴	۷,۶	۲۸	۴,۱	۱۵	۱,۴	۵	این راهپیمایی، مسلمانان را در مقابله با چالش‌های مشترک در برابر سرمایه‌داری توانمند می‌سازد.
۱۰۰,۰	۳۷۵	۷۲,۸	۲۷۳	۱۶,۸	۶۳	۸,۰	۳۰	۱,۹	۷	۰,۵	۲	شرکت در راهپیمایی اربعین، مسلمانان را در برابر تهدیدات سرمایه‌داری متحدتر می‌کند.
۱۰۰,۰	۳۷۶	۶۷,۸	۲۵۵	۲۱,۵	۸۱	۶,۹	۲۶	۲,۷	۱۰	۱,۱	۴	اربعین همبستگی مسلمانان را افزایش و هویت دینی را در برابر سرمایه‌داری تقویت می‌کند.
۱۰۰,۰	۳۷۲	۶۳,۲	۲۳۵	۱۶,۹	۶۳	۱۱,۸	۴۴	۶,۵	۲۴	۱,۶	۶	راهپیمایی اربعین با تأکید بر منافع معنوی و ارزش‌های ضد مادی، زمینه‌ساز شکل‌گیری جبهه متحد اسلامی در برابر سایر ادیان و فرهنگ غالب سرمایه‌داری می‌شود.
۱۰۰,۰	۳۶۳	۵۹,۰	۲۱۴	۱۹,۳	۷۰	۶,۶	۲۴	۴,۱	۱۵	۱۱,۰	۴۰	این رویداد مذهبی، پیام وحدت مسلمانان و ارزش‌های معنوی را در برابر فرهنگ سرمایه‌داری به جهانیان می‌رساند.

۱۰۰,۰	۳۷۱	۴۹,۶	۱۸۴	۲۰,۲	۷۵	۲۰,۵	۷۶	۸,۱	۳۰	۱,۶	۶	راهپیمایی اربعین باعث می‌شود مسلمانان در برابر سرمایه‌داری احساس قدرت بیشتری کنند.
۱۰۰,۰	۳۷۲	۴۱,۹	۱۵۶	۲۵,۳	۹۴	۱۸,۰	۶۷	۶,۵	۲۴	۸,۳	۳۱	این رویداد بزرگ مذهبی، هویت جمعی مسلمانان را در برابر سرمایه‌داری تقویت کرده و آگاهی مشترکی در مخالفت با ارزش‌های مسلط آن ایجاد می‌کند.
۱۰۰,۰	۳۷۲	۴۱,۷	۱۵۵	۲۷,۲	۱۰۱	۲۰,۲	۷۵	۶,۵	۲۴	۴,۶	۱۷	راهپیمایی اربعین به کاهش اختلافات بین فرقه‌های مختلف اسلامی در برابر سرمایه‌داری کمک می‌کند.
۱۰۰,۰	۳۵۳	۳۰,۹	۱۰۹	۲۱,۰	۷۴	۲۸,۶	۱۰۱	۱۱,۰	۳۹	۸,۵	۳۰	راهپیمایی اربعین با ایجاد حس برادری و همبستگی میان مسلمانان می‌تواند به شکل‌گیری یک جنبش اجتماعی ضد سرمایه‌داری منجر شود.
۱۰۰	۳۶۸۹	۵۸	۲۱۳۸	۱۹,۷	۷۲۵	۱۳,۳	۴۹۰	۵,۲	۱۹۲	۳,۹	۱۴۴	کل

۳. نتیجه‌گیری

این پژوهش پیمایشی، با استفاده از مدل‌سازی معادلات ساختاری، نقش پیاده‌روی اربعین را در تقویت وحدت و همبستگی مسلمانان در برابر هژمونی سرمایه‌داری جهانی بررسی کرد. با توجه به چهارچوب نظری نظام جهانی والرش‌تاین، این پژوهش نشان می‌دهد که پیاده‌روی اربعین، فراتر از یک مناسک مذهبی، به‌عنوان پدیده‌ای اجتماعی

سیاسی با ظرفیت مقاومت فرهنگی عمل می‌کند.

یافته‌ها، ارتباط مثبت و معنادار بین پیاده‌روی اربعین و ۱۰ عامل کلیدی در تقویت وحدت و همبستگی مسلمانان را نشان داد. عامل «وحدت مسلمانان در برابر فرهنگ سرمایه‌داری» با بالاترین بتای همبستگی (۰/۲۷۹)، قوی‌ترین ارتباط را با تقویت وحدت و همبستگی داشت. این نشان می‌دهد که اربعین به‌طور مؤثر در مقابل فرهنگ مادی‌گرایانه و فردگرایانه سرمایه‌داری، وحدت و هویت جمعی مسلمانان را تقویت می‌کند.

عوامل «تقویت هویت جمعی مسلمانان» (۰/۲۷۴) و «افزایش همبستگی و شکل‌گیری جنبش ضد سرمایه‌داری» (۰/۲۷۲) نیز بتای همبستگی بالایی دارند که اهمیت پیاده‌روی اربعین در ایجاد هویت جمعی و حرکت‌های اجتماعی ضد سرمایه‌داری را نشان می‌دهد. این عوامل نشان می‌دهد که پیاده‌روی اربعین نه تنها به وحدت مسلمانان کمک می‌کند، بلکه آن‌ها را برای ایجاد یک جنبش جمعی در برابر هژمونی سرمایه‌داری توانمند می‌سازد.

عوامل دیگر مانند «کاهش اختلافات بین فرق اسلامی» (۰/۲۳۸)، «تقویت قدرت نرم مسلمانان» (۰/۲۲۸)، «شکل‌دهی جبهه متحد اسلامی» (۰/۲۲۲)، و «تقویت هویت دینی مسلمانان» (۰/۱۶۵) نیز ضرایب بتای همبستگی قابل توجهی دارند. این یافته‌ها نشان می‌دهد که پیاده‌روی اربعین در ایجاد همبستگی میان فرق مختلف اسلامی، تقویت قدرت نرم و هویت دینی و شکل‌گیری یک جبهه متحد در برابر سرمایه‌داری نقش بسزایی دارد. عوامل «اتحاد مسلمانان در برابر تهدیدات سرمایه‌داری» (۰/۱۵۷)، «وحدت جهان اسلام» (۰/۱۳۲) و «توانمندسازی مسلمانان» (۰/۱۱۷) نیز گرچه ضرایب بتای پایین‌تری دارند، اما همچنان نشان‌دهنده نقش مثبت پیاده‌روی اربعین در این زمینه‌هاست.

در کل، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که پیاده‌روی اربعین به‌عنوان پدیده‌ای اجتماعی فرهنگی سیاسی، تأثیر قابل توجهی در تقویت وحدت و همبستگی مسلمانان در برابر سلطه سرمایه‌داری در حال و آینده دارد. این آیین، با فعال‌سازی ۱۰ نقش نهفته خود به‌عنوان یک ابزار مقاومتی فرهنگی و اجتماعی در برابر نظام سرمایه‌داری جهانی عمل

می‌کند. تحقیقات آتی می‌توانند با بررسی عمیق‌تر این ابعاد و با استفاده از روش‌های ترکیبی (کیفی و کمی)، درک جامع‌تری از نقش پیاده‌روی اربعین در مقاومت فرهنگی ارائه دهند. همچنین، توجه به محدودیت‌های روش پیمایشی، مانند سوگیری‌های احتمالی در پاسخ‌ها در تفسیر یافته‌ها ضروری است.

منابع و مأخذ

- افضلی گروه، روح‌الله؛ پیروز نیا، محمد؛ امامی، مصطفی. (۱۴۰۳). «تأثیرات تجمع اربعین در مبارزه با تروریسم جهانی». تحقیقات کاربردی فقه و حقوق. سال چهارم. شماره ۱. صص: ۲۱-۳۱.
- ایرنا. (۱۴۰۳). «حضور بیش از ۲۱ میلیون زائر در اربعین حسینی ۱۴۰۳». خبرگزاری جمهوری اسلامی. تاریخ مراجعه: ۴ شهریور ۱۴۰۳. نشانی اینترنتی: www.irna.ir/news.
- برمن، مارشال. (۱۳۸۰). تجربه مدرنیته. مترجم مراد فرهادپور. تهران: انتشارات طرح نو.
- بورديو، پیر. (۱۳۸۷). درباره تلو یزیون و سلطه ژورناليسم. ناصر فکوهی. تهران: آشیان.
- خاکی، محمد؛ حسینی، سید قاسم. (۱۳۹۹). (نقش راهپیمایی اربعین حسینی در ایجاد تمدن نوین اسلامی). پژوهش نامه معارف حسینی. سال پنجم. شماره ۱۹. صص: ۹۳-۱۱۳.
- ریترز، جورج. (۱۳۷۹). نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر. ترجمه محسن ثلاثی. چاپ چهارم. تهران: انتشارات علمی.
- سامانی، سید محمود. (۱۳۹۷). «کارکردهای سیاسی اجتماعی و فرهنگی اربعین حسینی». فرهنگ زیارت. شماره ۳۵. صص: ۳۷-۵۳.
- سیف‌الدینی، فرانک. (۱۳۹۴). نظام جهانی و نابرابری: بررسی نظریه‌های نظام جهانی با تأکید بر نظریه والرشتاین. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- فرهنگستان علوم (مجموعه اعضای فرهنگستان علوم). (۱۳۹۴). تفرجی در مناظر علوم انسانی. تهران: وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
- فوکو، میشل. (۱۳۸۱). دانش و قدرت. ترجمه محمد ضیمران. چاپ دوم. تهران: انتشارات هرمس.
- مرتضوی، سید خدیار؛ صولتی، حسین؛ داداش‌زاده، فرشته. (۱۳۹۹). «پیاده‌روی اربعین به مثابه اسطوره‌ای برای بازآفرینی هویت فرهنگی». پژوهش نامه معارف حسینی. سال پنجم. شماره ۲. صص: ۱۱۳-۱۳۸.
- موسوی، سیدرضا؛ موسوی، سیدمحمد. (۱۴۰۴). «هویت و کارکرد اربعین حسینی در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای». پژوهش نامه معارف حسینی. سال نهم. شماره ۳۴. صص: ۶۳-۸۴.
- موسوی، سیدمحمد؛ بیات، رضا. (۱۳۹۷). «کاوشی در آیین پیاده‌روی اربعین حسینی و اثرگذاری کارکردهای اجتماعی و سیاسی آن». نامه فرهنگ و ارتباطات. سال سوم. شماره اول. صص: ۹۹-۱۱۶.
- والرشتاین، ایمانوئل. (۱۳۸۹). مقدمه‌ای بر تحلیل نظام‌های جهانی. مترجم حسین عسگریان. تهران: موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر.
- والرشتاین، ایمانوئل. (۱۴۰۰). نظام جهانی مدرن. سنالدین سراجی جهرمی. تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.

Arbaeen Walk; Cultural Resistance Against the Hegemony of the Global Capitalist System

Ebrahim Fathi¹

Received: January 20 , 2025

Revised: April 19 , 2025

Accepted: April 21 , 2025

Abstract

The hegemony of the global capitalist system, through its cultural, economic, and political dominance, has trapped peripheral societies in a cycle of dependency and structural inequality. Drawing on Immanuel Wallerstein's World-System Theory, this study examines the capacity of the Arbaeen Walk as a socio-cultural and political phenomenon to foster resistance against this hegemony. The research employs a survey methodology. Data were collected through a researcher-designed questionnaire from 400 Arbaeen pilgrims in the year 2024 (1403) and analyzed using SPSS and AMOS software. Multi-stage cluster sampling was utilized, and the questionnaire's validity and reliability were confirmed through face validity, Cronbach's alpha coefficient (above 0.85), and confirmatory factor analysis (correlation above 0.7).

The analysis of data reveals that the Arbaeen Walk plays ten key roles in strengthening unity and solidarity among Muslims against capitalist hegemony. Beta coefficients indicate a positive and significant relationship between the Arbaeen Walk and these roles, including: "Unity of Muslims against capitalist culture ($\beta = 0.279$)", "Strengthening the collective identity of Muslims ($\beta = 0.274$)", "Enhancing solidarity and forming anti-capitalist movements ($\beta = 0.272$)", "Reducing divisions among Islamic sects ($\beta = 0.238$)", "Bolstering the soft power of Muslims ($\beta = 0.228$)", and "Forming a united Islamic front ($\beta = 0.222$)".

The findings demonstrate that beyond its religious dimensions, the Arbaeen Walk plays a significant role in fostering cultural and social resistance against the hegemony of the global capitalist system. By strengthening

1. Associate Professor, Department of Journalism, Faculty of Communication and Media, IRIBU, Tehran, Iran: E.fathi@IRIBU.ac.ir

solidarity and collective identity among Muslims, this ritual contributes to the formation of a united front against the cultural and economic challenges of capitalism.

Keywords: Arbaeen, World-System, Cultural Resistance, Capitalist Hegemony, Islamic Unity.